

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ ԱՂԱՎՆԻ (ԱԻ)

ՉԻՆ-ԻՍՐԱՅԵԼԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ ՆԱԽՔԱՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄԸ

Նախակոմունիստական Չինաստանը Ասիայում միակ պետությունն էր, որը դեմ չքվեարկեց Իսրայելի պետության ստեղծման վերաբերյալ ՄԱԿ-ի ԳԱ-ի 1947 թ. պատմական քվեարկությանը¹: Չինաստանի ձեռնպահ քվեարկումը փաստացի կերպով օգնեց անհրաժեշտ 2/3 մեծամասնությամբ բանաձևի անցկացմանը, որն Իսրայելի պետության ստեղծման համար միջազգային լեգիտիմություն ապահովեց²:

Իր հերթին Իսրայելը ոչ-կոմունիստական դաշինքի յոթերորդ և, մինչ 1956 թ., Մերձավոր Արևելքի (ՄԱ) առաջին պետությունն էր, որը պաշտոնապես ճանաչեց Չինաստանի Ժողովրդական հանրապետությունը (ՉԺՀ)³ 1949 թ. հոկտեմբերի 1-ին վերջինիս հիմնադրումից անմիջապես հետո³:

Առաջին պաշտոնական փոխանակությունը ՉԺՀ-ի և Իսրայելի միջև տեղի է ունեցել 1950 թ. սկզբին: Հունվարի 9-ին Իսրայելի արտգործնախարար Մոշե Շարեթն իր չինացի գործընկերոջը՝ Ճոու Էնլային՝ տեղեկացրեց Չինաստանի նոր կառավարության օրինականության ճանաչման մասին: Հունվարի 16-ին Երուսաղեմը ՉԺՀ-ի ճանաչման վերաբերյալ հաղորդագրություն ուղարկեց Պեկին⁴:

¹ Электронная Еврейская Энциклопедия. Ассоциация по изучению еврейских общин, Китай (ДИАСПОРА/Регионы и страны), КЕЭ, Том 4, кол. 312–319, Иерусалим, 21.08.2006. <http://www.eleven.co.il/print.php?id=12104>

² Aron Shai, Sino-Israeli Relations: Current Reality and Future Prospects, Institute for National Security Studies, Memorandum No. 100, Tel Aviv, September 2009, p. 18. <http://www.tau.ac.il/~aashai/INSS-2009.pdf>

³ Jin Liangxiang, Energy First. China and the Middle East, Middle East Quarterly, Vol. XII, No. 2, Spring 2005. <http://www.meforum.org/article/694>

⁴ Yitzhak Shichor, The Middle East in China's Foreign Policy, 1949-1977, New York, 1979, p. 21.

Իր հերթին Պեկինը մի շարք ջանքեր գործադրեց իսրայելցի դիվանագետների հետ կապեր հաստատելու ուղղությամբ, հատկապես Մոսկվայում: 1950 թ. հունիսին ՉԺՀ-ի գործերի հավատարմատարն այցելեց Մոսկվայում Իսրայելի դիվանագիտական ներկայացուցչություն և իր կառավարության անունից հետաքրքրվեց ՉԺՀ դիվանագիտական առաքելություն ուղարկելու Իսրայելի մտադրության մասին, որին հստակ պատասխան չտրվեց⁵:

Հարկ է նշել, որ Իսրայելի և ՉԺՀ-ի փոխադարձ ճանաչմանը նպաստեցին մի շարք գործոններ: Նախ՝ կոմունիստական Չինաստանը միջազգային հանրության կողմից ՉԺՀ-ի ճանաչումն ապահովելու նպատակով պատրաստ էր դիվանագիտական կապեր հաստատել անգամ ԱՄՆ-ի ազդեցության տակ գտնվող երկրների հետ, ինչպիսին Իսրայելն էր: ՉԺՀ-ի առաջնորդ Մաո Ձեդունն այն կարծիքին էր, որ իմպերիալիստական պետություններ՝ ԱՄՆ-ը, Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան ու Արևմտյան Գերմանիան պարզապես շահագործում են Իսրայելին⁶: Պեկինում գտնում էին, որ Իսրայել պետության ստեղծումը Մեծ Բրիտանիայի դեմ հրեա ժողովրդի երկարատև ազգային ազատագրական պայքարի արդյունք է: Չին-իսրայելական կապերի հաստատմանը նպաստեցին նաև Մոսկվա-Պեկին դաշինքի վաղ շրջանում Իսրայել պետության ձևավորմանն ուղղված ԽՍՀՄ-ի աջակցությունը և խորհրդայինական դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումը: Նշենք նաև, որ 1950-ականների սկզբներին Իսրայելի կառավարող և անթաքույց սոցիալիստական հակումներ ունեցող ձախամետ կոալիցիան գաղափարապես ավելի մոտ էր գտնվում ՉԺՀ-ին, քան արևմտյան շատ այլ կառավարություններ: Բացի այդ, ի տարբերություն մի շարք արևմտյան և ոչ-արևմտյան, ինչպես նաև արաբական երկրների, Իսրայելը երբեք չճանաչեց Չինաստանի հանրապետությունը՝ Թայվանը, թեև վերջինս ճանաչել է Իսրայելը 1949 թ. մարտին՝ չին կոմունիստներից կրած

⁵ Նույն տեղում, էջ 22:

⁶ Malcolm Scott, Sino-Israeli Relations and Associated Impact on Arab-Israeli Relations, 1949-1993, 23.04.2012. p. 2. <http://www.slashdocs.com/mpmixt/sino-israeli-relations-and-associated-impact-on-arab-israeli-relations-1949-1993.html>

սյարտությունից և Թայվան տեղափոխվելուց մի քանի ամիս առաջ⁷: 1949 թվից ի վեր Իսրայելի և Թայվանի միջև ոչ-պաշտոնական, ոչ-կառավարական և գլխավորապես ռազմական ու կոմերցիոն կապերը սովորաբար կրել են գաղտնի բնույթ, քանի որ Թայվանը ձգտում էր խուսափել հակաչինական տրամադրությամբ արաբական երկրների հետ հարաբերությունների վատթարացումից⁸:

1950 թ. սեպտեմբերի 19-ին ՄԱԿ-ում Իսրայելի ներկայացուցիչները պաշտպանեցին ԱԽ-ում Թայվանի պատվիրակներին ՉԺՀ-ի պատվիրակներով փոխարինելու վերաբերյալ բանաձևի ընդունումը: ԱԽ-ում ՉԺՀ-ի հատուկ ներկայացուցիչն իր երախտագիտությունը հայտնեց Իսրայելին՝ տասնվեց երկրներից մեկին, որը կողմ էր քվեարկել բանաձևի ընդունմանը⁹:

Երկու երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատմանը խանգարեց կորեական պատերազմը: 1950 թ. հոկտեմբերին կորեական պատերազմին Պեկինի միջամտությունից հետո 1951 թ. փետրվարի 1-ին ՉԺՀ-ն ագրեսոր, իսկ նրա կառավարության գործողություններն ագրեսիա հայտարարվեցին ՄԱԿ-ի 43 պատվիրակի, այդ թվում Իսրայելի ներկայացուցչի կողմից¹⁰: Վաշինգտոնը խիստ ճնշում գործադրեց Իսրայելի վրա, որի արդյունքում Չինաստանի հետ Իսրայելի որևէ հարաբերություն

⁷ Yitzhak Shichor, 'The U.S. Role in Delaying Sino-Israeli Relations: Two's Company, Three's a Crowd', Jewish Political Studies Review 22:1-2, 30.04.2010. <http://jcpa.org/article/the-u-s-role-in-delaying-sino-israeli-relations-twos-company-threes-a-crowd/>

⁸ Թայվանի և Իսրայելի միջև առևտրային կապերը պահպանվել են անգամ 1971 թ. Թայվանին՝ Չինաստանի Հանրապետությանը, ՄԱԿ-ի կազմից բացառելու բանաձևի օգտին քվեարկելուց հետո: Այս մասին տե՛ս Комаров И., Китайско-израильские отношения: проблемы, достижения, перспективы, История международных отношений и мировой дипломатии, Нижегородский журнал международных исследований, Нижний Новгород, Осень-зима 2009, с. 47.

⁹ Yitzhak Shichor, 'The Middle East in China's Foreign Policy, 1949-1977', նշվ. աշխ., էջ 23-24:

¹⁰ Malcolm Scott, 'Sino-Israeli Relations and Associated Impact on Arab-Israeli Relations, 1949-1993', 23.04.2012, p. 4. <http://www.slashdocs.com/mpixht/sino-israeli-relations-and-associated-impact-on-arab-israeli-relations-1949-1993.html>; Yitzhak Shichor, 'The Middle East in China's Foreign Policy', նշվ. աշխ., էջ 24:

կատեցվեց: ՉԺՀ-ն իբրև կոմունիստական երկիր, սկսեց առաջին անգամ քննադատական և թշնամական վերաբերմունք դրսևորել Իսրայելի նկատմամբ¹¹: Սուեզի ջրանցքի ճգնաժամի ընթացքում Պեկինն Իսրայելին անվանեց կայսերապետական քաղաքականության գործիք¹²:

Հարկ է նշել, որ 1952 թ. վերջին և 1953 թ. սկզբին Թեյ Ավիվի հանդեպ ՉԺՀ-ի թշնամական կեցվածքը համահունչ էր խորհրդաիսրայելական հարաբերությունների սրմանը: Այս շրջանում չինական կառավարությունն առավել բացահայտորեն սկսեց դատապարտել Իսրայելին ու Միտնիզմն ընդհանրապես¹³:

ԱՄՆ-ում ՉԺՀ-ի տեղի վերականգնման հարցում Իսրայելի ձեռնպահ քվեարկելուց և կորեական թերակղզում զինադադար հաստատելուց հետո ՉԺՀ-ը սկսեց զգուշորեն դիվանագիտական կապերի հաստատման ուղիներ որոնել Իսրայելի հետ: 1953 թ. նոյեմբերի 9-ին Ֆինլանդիայում Չինաստանի գործերի հավատարմատարը հայտնեց, որ Իսրայելի կառավարության կողմից նախաձեռնության դեպքում պատրաստ է Պեկինին ներկայացուցչությունների փոխանակում առաջարկել: Իսրայելցի դիվանագետները հավանություն տվեցին չին-իսրայելական դիվանագիտական հարաբերությունների խնդրի վերանայման առաջարկին՝ պայմանով, որ պատասխանել կարող են միայն ԱՄՆ-ի դիրքորոշումը պարզելուց հետո: Մեկ ամիս անց բացասական պատասխան եկավ, որի համաձայն՝ Կորեայում և Հնդկաչինում ՉԺՀ-ի ագրեսիայի նկատմամբ Արևմուտքի անբարյացակամ վերաբերմունքով պայմանավորված, չին-իսրայելական դիվանագիտական կապերի հաստատումը խիստ համարձակ ու վտանգավոր էր գնահատվում: Այդժամ Պեկինը՝

¹¹ Yitzhak Shichor, *Hide and Seek: Sino-Israeli Relations In Perspective*, Israel Affaires, Vol.: 1, No: 2, Winter 1994, p. 189-190.

http://www.academia.edu/280915/Hide_and_Seek_Sino-Israeli_Relations_In_Perspective

¹² Zhiqun Zhu, *China's New Diplomacy in the Middle East and Its Implication for the United States*, Prepared for the Conference, "Transcending Borders: Asia, Middle East and the Global Community", U.S. Naval Academy, Annapolis, Maryland, USA, October 16-17, 2009, p. 8.

<http://www.usna.edu/MiddleEast/AME/Papers/Zhiqun%20Zhu%20paper.pdf>.

¹³ Malcolm Scott, նշվ. աշխ., էջ 4-5:

«հիասթափվելով» Իսրայելի հետ հարաբերությունների հաստատման հեռանկարի հարցում, արաբական երկրների հետ կապերի զարգացման որոշում կայացրեց¹⁴:

Այնուհանդերձ, հակառակ սառը պատերազմյան մթնոլորտին և դիվանագիտական հարաբերությունների բացակայությանը, Չինաստանի և Իսրայելի կառավարությունների միջև ոչ-պաշտոնական կապեր արձանագրվել են: 1954 թ. երկու կառավարությունների միջև ձեռք բերված պայմանավորվածության համաձայն Չինաստանի Արտաքին Առևտրային գործերի վարչության (Chinese Commercial Foreign Affairs Office) հրավերով, իսրայելական առևտրային պատվիրակությունը՝ 1955 թ. հունվարին չորս-շաբաթյա այցով շրջագայել է ՉԺՀ-ի խոշոր քաղաքներով: Առաքելությունը հաջողությամբ է պսակվել՝ հետագա առևտրային կապերի շարունակման ակնկալիքով¹⁵:

Ըստ էության, երկու երկրները կարող էին հաստատել դիվանագիտական հարաբերություններ, եթե չլիներ ԱՄՆ-ի կողմից Իսրայելի նկատմամբ գործադրված ճնշումը, և եթե ասիական ու աֆրիկական երկրների 1955 թ. ապրիլի Բանդունգյան համաժողովից հետո Չինաստանը չվերանայեր իր արտաքին քաղաքականությունը¹⁶: Խնդիրն այն է, որ Բանդունգից հետո Չինաստանի Կոմկուսի համար արաբական աշխարհի հետ կապերի զարգացումը, Իսրայելի համեմատությամբ առաջնահերթ էր դիտվում: Թեև 1956 թ. սեպտեմբերին Իսրայելի Կոմկուսի առաջնորդ Մեիր Վիլների գլխավորած պատվիրակությունը ժամանեց ՉԺՀ, և Իսրայելի Կոմկուսի կանանցից կազմված մի շարք պատվիրակություններ մասնակցեցին ՉԺՀ-ում կազմակերպված միջազգային համաժողովներին, այնուհանդերձ Բանդունգից հետո խզվեցին ոչ միայն չին-իսրայելական

¹⁴ Yitzhak Shichor, The U.S. Role in Delaying Sino-Israeli Relations: Two's Company, նշվ. աշխ., էջ 1:

¹⁵ Sino-Israeli Commercial Relations – A Historical Perspective, Israel Chamber of Commerce in China - Beijing branch. <http://beijing.ischam.org/business-in-china/history>

¹⁶ Zhiqun Zhu, նշվ. աշխ., էջ 7-8:

կոմունիստական կուսակցությունների միջև կապերը¹⁷, այլ չին-իսրայելական հարաբերություններն ընդհանրապես: ՉԺՀ-ի իշխանություններն արգելեցին չինական շուկայով շահագրգռված որոշ իսրայելցի գործարարների մուտքը Չինաստան: Երկու երկրների միջև կապերը միառժամանակ սահմանափակվեցին գիտնականների միջև հազվադեպ շփումներով¹⁸:

1958 թ. գործարար Վիկտոր Ջիրինսկին նշանակվեց այնժամ արդեն հայտնի համաշխարհային կոմերցիոն և արդյունաբերական կենտրոն Հոնգկոնգում՝ Իսրայելի պատվավոր հյուպատոսի պաշտոնում: Ավելի ուշ, 1973 թ. Իսրայելը հյուպատոսարան հիմնեց Հոնգկոնգում, որի գլխավոր հյուպատոս նշանակվեց Էմանուել Գելբերը: Հյուպատոսարանի նախնական նպատակը չին-իսրայելական կապերի խթանումն էր, որի ջանքերն ապարդյուն անցան, և գլխավոր հյուպատոսարանը փակվեց՝ Իսրայելը ներկայացնելու առաքելությունը կրկին թողնելով Վիկտոր Ջիրինսկուն¹⁹:

Պեկինի պատմական աջակցությունը պաղեստինյան ազգային գործին ևս նպաստեց իսրայելաչինական դիվանագիտական կապերի հաստատման հետաձգմանը²⁰: 1950-ականների կեսերից ի վեր ՉԺՀ-ը խիստ հակաիսրայելական դիրքորոշում զբաղեցրեց և դադարեցրեց երկկողմանի կապերն Իսրայելի հետ²¹: Պեկինը ջերմեռանդորեն պաշտպանում էր Իսրայելի դեմ արաբական հեղափոխական գործը: ՊԱԿ-ը մշտական պատվիրակություն ուներ Պեկինում²²: Չինաստանը շարունակում էր հրաժարվել ճանաչել Իսրայելը և սատարում էր անկախ պետություն ստեղծելու պաղեստինցիների պահանջները²³: 1967 թ. Վեցորյա պատերազմից և Միացյալ Արաբական

¹⁷ Peter Berton, The Evolution of Sino-Israeli Relations, Center of Jewish Studies of Shanghai, Shanghai Academy of Social Sciences, Shanghai, 05.08.2013. http://www.cjss.org.cn/a/English/Related_Works/2013/0508/51.html

¹⁸ Sino-Israeli Commercial Relations – A Historical Perspective, նշվ. աշխ., էջ 1:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 1:

²⁰ Chris Zambelis and Brandon Gentry, China through Arab Eyes: American Influence in the Middle East, Parameters, Vol. XXXVIII, No. 1, Spring 2008, p. 68.

²¹ Sino-Israeli Commercial Relations – A Historical Perspective, նշվ. աշխ., էջ 1:

²² TACC. БПН, No. 132, 10.07.1979, с. 39.

²³ TACC. БПН, No. 236, 05.12.1979, с. 42.

Հանրապետության ու Իսրայելի միջև հրադադարի հաստատումից հետո պեկինյան քարոզչությունը լայնորեն շրջանառության մեջ դրեց «արաբական գործերում երկու գերտերությունների միջամտությունը» դատապարտող և Իսրայելի դեմ զինված պայքարի շարունակությունը պաշտպանող պաղեստինյան կազմակերպության և «ՖԱԹՀ»-ի կարգախոսները²⁴։ Սա համընկնում էր «Մշակութային հեղափոխության» ոգու հետ, երբ Չինաստանն առավել քան երբևէ մեծացրեց իր աջակցությունն ազգային ազատագրական պայքարի գործի հանդեպ²⁵։

1979 թ. Պեկինի և Պաղեստինի Ազատագրման կազմակերպության (ՊԱԿ) միջև հարաբերությունները որոշ չափով սառեցին և համագործակցությունը ժամանակավորապես դադարեցվեց, հատկապես երբ փետրվարին չինական զինված ուժերը ներխուժեցին Վիետնամի տարածք, մի երկիր, որը ջերմորեն պաշտպանում էր ՊԱԿ-ին²⁶։ Մինչդեռ չին-իսրայելական հարաբերություններում նոր առաջընթաց նկատվեց՝ սկիզբ դնելով վերջիններիս միջև ռազմական և առևտրային կապերի հաստատմանը։ Չինաստանի Ժողովրդական Ազատագրական բանակում՝ ՉԺԱԲ-ում, հաշվի առնելով վիետնամական թշնամու դեմ պայքարում չինական զենքի ու մարտավարության թերությունները, որոշեցին օգտվել արաբների դեմ մարտերում իսրայելական ՑԱԽԱԼ-ի կուտակած փորձից²⁷։ Նշենք, որ այդժամ Չինաստանը մտել էր հետմառական տնտեսական բարեփոխումների և աճի շրջան, հետևաբար Պեկինում քաջ գիտակցում էին, որ 20 տարվա մեկուսացումից և գործնական լճացումից հետո ՉԺՀ-ի ռազմական համակարգը հրատապ և համակոդմանի արդիականացման կարիք ունի²⁸։ Ընդ որում ՉԺԱԲ-ը ռազմական և տեխնոլոգիական աջակցության կարիք ուներ խորհրդային արտադրության զինվածության դեմ պայքարի փորձ ունեցող այնպիսի

²⁴ TACC. Атлас No. 40 (691), 06.10.1970, с. 54.

²⁵ Malcolm Scott, նշվ. աշխ., էջ 12:

²⁶ TACC. БПИ, 132, 10.07.1979, с. 42.

²⁷ http://flot2017.com/posts/new/_2935

²⁸ Yitzhak Shichor, Mountains out of Molehills: Arms Transfers in Sino-Middle Eastern Relations, Middle East Review of International Affairs, Vol. 4, No. 3, September 2000. <http://meria.idc.ac.il/journal/2000/issue3/jv4n3a6.html>

մատակարարներից, որոնք ի վիճակի էին արդիականացնել չինական ռազմական տեխնիկան: Իսրայելն այն եզակի երկրներից էր, որը համապատասխանում էր Պեկինի պահանջներին: 1967 թ. և 1973 թ. արաբ-իսրայելական պատերազմների ընթացքում բռնագրավված խորհրդային արտադրության զինատեսակներին քաջածանոթ լինելով, Իսրայելի ռազմական արդյունաբերությունը բավականաչափ կատարելագործել էր խորհրդային որոշ հնացած զինատեսակներ²⁹: Իսրայելը, օգտվելով Արևմուտքում զենքի և ռազմական տեխնոլոգիաների ձեռքբերման հարցում ՉԺՀ-ի հետաքրքրվածությունից, շտապեց անհրաժեշտ օգնություն ցուցաբերել Պեկինին³⁰: Կոսմոպոլիտ հրեա գործարար և ձեռնարկատեր Շաուլ Ն. Այզենբերգը (Shaul N. Eisenberg), որն Իսրայելի ռազմական արդյունաբերության և ՉԺՀ-ի միջև միջնորդի բացառիկ արտոնություններից էր օգտվում, էական դեր խաղաց այդ գործում³¹:

Չինաստանի և Իսրայելի միջև տեղի ունեցած գաղտնի բանակցությունների արդյունքում ձեռք բերված պայմանավորվածության համաձայն՝ Իսրայելն արդիականացրեց ՉԺՀ-ի խորհրդային արտադրության «T-59» և «T-69» տեսակի հազարավոր տանկեր³²: Միևնույն ժամանակ, Իսրայելի հետ գաղտնի գործարքը «հավասարակշռելու» նպատակով Պեկինը մեկ միլիոն ԱՄՆ դոլարի օգնություն տրամադրեց Յասեր Արաֆաթին և բարձրացրեց Պեկինում ՊԱԿ-ի գրասենյակի կարգավիճակը դեսպանատան մակարդակի³³:

Նշենք, որ նախքան դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումը, չին-իսրայելական ռազմական առնչությունները

²⁹ Aron Shai, նշվ. աշխ., էջ 24:

³⁰ Yitzhak Shichor, Mountains out of Molehills: Arms Transfers in Sino-Middle Eastern Relations, նշվ. աշխ., էջ 1:

³¹ Aron Shai, նշվ. աշխ., էջ 24:

³² 1984 թ. հոկտեմբերին Չինաստանի Ազգային օրվան նվիրված շքերթին ցուցադրելու ժամանակ այդ տանկերի ծագման մասին ոչինչ չնշվեց: Այս մասին տե՛ս Friedman Thomas L., Israel and China Quietly Form Trade Bonds, The New York Times, 22.07.1985, p. 2.

<http://www.nytimes.com/1985/07/22/world/israel-and-china-quietly-form-trade-bonds.html?pagewanted=2>

³³ Peter Berton, նշվ. աշխ., էջ 1:

գաղտնի են եղել³⁴: Ըստ օտարերկրյա դիտորդների՝ 1970-ականների վերջերից մինչև 1980-ականների սկիզբը ՉԺՀ-ի և Իսրայելի միջև զենքի վաճառքը կազմել է 3-4 մլրդ ԱՄՆ դոլար³⁵:

Փաստորեն, դեռևս 1979 թ. սկզբին, չինացիներն ըստ էության կորցրել էին պաղեստինյան ազգային գործի նկատմամբ հետաքրքրությունը³⁶: Ինչ վերաբերվում է «Արաբական դիմադրության ճակատում» պառակտումներին, ապա Պեկինը ձգտում էր խուսափել կողմերից որևէ մեկին հակվելուց: Այդ պատճառով էլ Պեկինը հրաժարվում էր Քեմփ Դեիդի գործընթացի սկզբնական շրջանում հստակ դիրքորոշում գրավել՝ խուսափելով այն դատապարտող արարների թշնամությունից և զայրույթից³⁷: Ըստ 1979 թ. մարտի 22-ի չինական պաշտոնաթերթ «Շենմին Ժիֆաո»-ի՝ ՄԱ-ում Պեկինի քաղաքականությունն արմատական արաբականության պաշտպանությունից անցում էր կատարում ամերիկյան քաղաքականության պաշտպանությանը: Թերթի համաձայն՝ Չինաստանը ոչ միայն նավթ ներկրող երկիր չէր, այլ իր նավթի փոքր մասն էր օգտագործում, ուստի Պեկինն ազատ էր իր արտաքին քաղաքականության և թշնամուս (ԽՍՀՄ-ի) թշնամին (ԱՄՆ-ը և նրա դաշնակիցները) «իմ բարեկամն է» սկզբունքների պաշտպանության հարցում³⁸: Ելնելով ԽՍՀՄ-ին իր գլխավոր հակառակորդ դիտելու հանգամանքից, Չինաստանը ցանկանում էր սերտ կապեր պահպանել հակախորհրդային սադաթյան Եգիպտոսի հետ³⁹: Պեկինում գտնում էին, որ արաբ-իսրայելական հակամարտությունը պետք է կարգավորվի Եգիպտոսի նախագահ Անվար Սադաթի նշած՝ Իսրայելի հետ քեմփդեյվյան համաձայնագրի հիման վրա հաշտեցման ուղիով⁴⁰: Թեև ԱՄՆ-ի նախագահ Ջիմմի Կարտերի խաղաղ կարգավորման ջանքերին ցուցաբերած Չինաստանի աջակցությունը զուսպ էր,

³⁴ Sudha Ramachandran, US up in Arms over Sino-Israel Ties, Asia Times, 21.12.2004.
http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/FL21Ak01.html

³⁵ Aron Shai, նշվ. աշխ., էջ 25:

³⁶ ТАСС. БПИ, No. 132, 10.07.1979, с. 41.

³⁷ ТАСС. БПИ, No. 236, 05.12.1979, с. 42.

³⁸ ТАСС. БПИ, No. 132, 10.07.1979, с. 39.

³⁹ ТАСС. БПИ, No. 236, 05.12.1979, с. 42.

⁴⁰ ТАСС. БПИ, No. 132, 10.07.1979, с. 41.

այնուհանդերձ Պեկինը չէր թաքցնում իր համակրանքը Եգիպտոսի հանդեպ⁴¹:

Դեռ ավելին, 1979 թ. ՉԺՀ-ի արտգործնախարարն ամերիկյան սենատորների պատվին ճաշկերույթի ժամանակ հայտարարեց, որ ՉԺՀ-ը մտադիր չէ «Իսրայելին ծովը նետել»: Սա նշանակում էր, որ Պեկինը, ի տարբերություն պաղեստինցիների, Իսրայելի գոյության դեմ որևէ առարկություն չուներ: Իսրայելի արտգործնախարար Մոշե Դայանը Հարավային և Հարավ-արևելյան Ասիայի երկրներ կատարած շրջագայության ընթացքում՝ Նեպալում հայտնեց, իսկ Հոնգկոնգում կրկնեց, որ «Իսրայելը Չինաստանի հետ դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատելու մեծ ցանկություն ունի»⁴²: 1979 թ. Իսրայելի և Եգիպտոսի միջև խաղաղության հաշտագրի ստորագրումից հետո Չինաստանի հարաբերությունները Պաղեստինի հետ անկում ապրեցին⁴³:

1980-ականների կեսերից ի վեր Իսրայելի նկատմամբ ՉԺՀ-ի դիվանագիտությունն ակտիվացավ, որը պայմանավորված էր Պեկինի որդեգրած բացության քաղաքականությամբ և վերջինիս բնորոշ պրագմատիզմով ու ռեալիզմով: Պեկինը մի կողմից պաշտպանում էր «հող խաղաղության դիմաց հայեցակարգը, մյուս կողմից՝ ընդունում Պաղեստինի անկախ պետության ճանաչման անհրաժեշտությունը»⁴⁴: 1980-ականների երկրորդ կեսին Չինաստանն իսրայելական գյուղատնտեսության, հատկապես ոռոգման համակարգերի եւ չորային գոտիների մշակման, արևային էներգիայի, ապրանքային արտադրության, առաջադեմ տեխնոլոգիաների, ոռոտների, շինարարության, ճանապարհաշինության և զենքի արտադրության ոլորտներում իսրայելական փորձի փոխանակման և համագործակցության մեծ կարիք ուներ: Չինական ռազմական համակարգերի արդիականացման և ժամանակակից ռազմական

⁴¹ Китайцы обхаживают арабов, ТАСС. БПИ, No. 252, 27.12.1979; Far Eastern Economic Review, 07.12.1979.

⁴² ТАСС. БПИ, No. 132, 10.07.1979, с. 40; South China Morning Post, Hongkong, 05.05.1979.

⁴³ Aron Shai, նշվ. աշխ., էջ 24:

⁴⁴ Адар Примор, Противоречивые отношения между Израилем и Китаем. 20 лет спустя, zahav.ru, 24.01.2012. http://mnienia.zahav.ru/Articles/661/israel_china

տեխնոլոգիաների ձեռքբերման խնդրանքով Չինաստանը կարող էր դիմել Իսրայելին, ինչը նրան անհասանելի էր ԱՄՆ-ում ու ԽՍՀՄ-ում: Չինացիները «նոու-հաու»-ի, նոր գաղափարների և ներդրումների մեծ կարիք ունեին: 1986 թ. դեկտեմբերին չինական նահանգներն ու տնտեսական ոլորտի տարբեր ընկերություններ առավել քան 70 նախագծային առաջարկ են ներկայացրել իսրայելական ընկերություններին: Այդ նախագծերը վերաբերվում էին բնակելի թաղամասերի շինարարությանը, բարձր տեխնոլոգիաների ապարատային սարքավորումների արտահանմանը և այլ ոլորտների: Սկզբնական շրջանում նման գործարքների միջնորդի դերում հանդես էին գալիս հրեա գործարարներ Հոնգկոնգ, Եվրոպայից և Ավստրալիայից, սակայն հետագայում չինացիներն աստիճանաբար սկսեցին գործարքներ կնքել ուղղակի իսրայելական ընկերությունների հետ⁴⁵:

1986 թ. Հոնգկոնգի վերլուծական «KANWA» կենտրոնի անկախ փորձագետի համաձայն՝ ռազմական ավիաշինարարության ոլորտի իսրայելական մասնագետների մեծ խումբ ժամանել է Միջուկային նահանգի Չենդու քաղաք՝ չինական ավիատեղերական արդյունաբերության կենտրոն, որտեղ իսրայելցիների ժամանումը քողարկված է եղել գաղտնիության հաստ շղարշով⁴⁶:

1987 թ. մայիսի վերջին և հունիսի սկզբին իսրայելական կառավարական աղբյուրի համաձայն՝ Իսրայելի տարբեր ձեռնարկություններից կազմված պատվիրակությունը չինական իշխանությունների հրավերով այցելել է ՉԺՀ: Այն փաստը, որ իսրայելցիները ՉԺՀ ժամանել էին առանց թաքցնելու իրենց ինքնությունը, այսինքն՝ իսրայելական անձնագրերով, խոսում էր այն մասին, որ երկու երկրների հարաբերություններում որոշակի առաջընթաց է արձանագրվել: Չին-իսրայելական տնտեսական կապերի խթանման, ինչպես նաև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման նպատակով Իսրայելի ԱԳՆ-ը

⁴⁵ Friedman Thomas L., նշվ. աշխ., էջ 1-2:

⁴⁶ Шульман А., Израиль и Китай: Курс на стратегическое сотрудничество, Израиль Сегодня, 07.09.2011. <http://is2day.co.il/2011/09/izrail-i-kitaj-kurs-na-strategicheskoe-sotrudnichestvo/>

որոշել էր վերաբացել բյուջետային կրճատումների և Չինաստանի հետ կապերի բացակայության պատճառով 1975 թ. փակված Հոնգկոնգի հյուպատոսությունը⁴⁷:

1987 թ. երկու երկրների արտգործնախարարները գաղտնի հանդիպում ունեցան ՄԱԿ-ի շրջանակներում: Երկխոսությունը շարունակվեց Հոնգկոնգում: Սա իր հերթին 1990 թ. Պեկինում Իսրայելի հումանիտար գիտությունների ակադեմիայի ներկայացուցչական գրասենյակի բացման առիթ ծառայեց: Միաժամանակ Թեյ-Ավիվում իր գրասենյակը հիմնեց Չինաստանի միջազգային ուղևորային ծառայությունը (China International Travel Service), որը վարում էին ԱԳՆ-ի պաշտոնյաները⁴⁸:

Իսրայելի կառավարությունն օգնեց Պեկինին շրջանցել 1989 թ. տիանանմենյան դեպքերից հետո Չինաստանին պարտադրված ամերիկյան ու եվրոպական ռազմական պատժամիջոցները: Ձենքի վաճառքը և ռազմական այլ գործարքների կնքումը հանգեցրին Իսրայելի հանդեպ չինական թշնամական հոետորաբանության մեղմացմանը՝ ի վերջո չին-իսրայելական հարաբերությունների կարգավորման համար ուղի հարթելով⁴⁹: Չինաստանում կարծում էին նաև, որ Վաշինգտոնի հետ սերտ և հատուկ կապեր ունեցող Իսրայելի հետ լավ հարաբերությունների հաստատումը, ըստ ամենայնի, պետք է օգնեք չին-ամերիկյան հարաբերությունների բարելավմանը⁵⁰:

1990 թ. երկու երկրները ոչ-պաշտոնական հանդիպումներ ունեցան Պեկինում ու Թեյ-Ավիվում: Նույն թվին Պեկինի համալսարանի փոխնախագահը փորձում էր ամերիկացիների օգնությամբ համալսարանում հրեական լեզվի կենտրոն բացել⁵¹:

⁴⁷ Իսրայելի քաղաքացիները ՉԺՀ այցելելու համար սովորաբար օգտվում էին ամերիկյան անձնագրերից:

⁴⁸ About Sino-Israel Relations, China.org.cn, 07.09.2009.
http://www.china.org.cn/culture/experiencechina/2009-09/07/content_18475777.htm

⁴⁹ Kumaraswamy P. R., At What Cost Israel-China Ties? Middle East Quarterly, Spring 2006, p. 37-44. <http://www.meforum.org/article/926>

⁵⁰ Zhiqun Zhu, նշվ. աշխ., էջ 9:

⁵¹ Peter Berton, նշվ. աշխ., էջ 1:

ԽՍՀՄ-ի փլուզումից և սառը պատերազմի ավարտից հետո փոխվեց նաև չինական կառավարության արտաքին քաղաքականության բնույթը: Եթե հատկապես 1960-1970 թթ. երկկողմ հարաբերություններում գերիշխում էր քաղաքական տարրը (ԱՄՆ-ի և ԽՍՀՄ-ի երկու գերտերությունների առճակատման պայմաններում Երրորդ աշխարհի երկրների նկատմամբ առաջնորդության ձգտումը), ապա ԽՍՀՄ-ի փլուզումից և «Սառը պատերազմի» ավարտից հետո տնտեսությունն ու տնտեսական դիվանագիտությունը Չինաստանի քաղաքականության առաջատար օղակն էր⁵²:

ԽՍՀՄ-ի փլուզումը, Չինաստանի արդիականացման քաղաքականությունը, ԱՄՆ-ի հրեական լոբբիի առասպելի նկատմամբ հավատը, 1991 թ. Մոնցի պատերազմը (հատկապես իրաքյան «Սքուդ» տեսակի հրթիռների գրոհին ենթարկվելուց հետո հակահարված հասնելուց Իսրայելի հրաժարման փաստը), այս ամենը չին-իսրայելական հարաբերությունների կարգավորմանը նպաստող գործոններից էին⁵³:

Իրաքի դեմ ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի տարբեր բանաձևերի ընդունման գործում Արևմուտքի հետ համագործակցության միջոցով Պեկինը փորձում էր վերականգնել իր նախկին կարգավիճակը և առավել ակտիվ գործունեություն ծավալել միջազգային գործերում: Չինաստանը շահագրգռված էր նաև արաբ-իսրայելական հակամարտության և պաղեստինյան խնդրի խաղաղ կարգավորմանը նվիրված Մադրիդի համաժողովին մասնակցելու հարցում, քանի որ 1980-ականների կեսերից ի վեր արաբ-իսրայելական գործընթացին վերջինիս մասնակցությունը կասեցվել էր: Մինչդեռ Պեկինում քաջ գիտակցում էին, որ ՄԱ-ի գործերին լայն ներգրավվածություն կարող են ունենալ միայն Իսրայելի հետ դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումից հետո⁵⁴: Չին-իսրայելական դիվանագիտական կապերի

⁵² Комаров И., Китайско-Израильские Отношения: Проблемы, Достижения, Перспективы, История Международных Отношений и Мировой Дипломатии, Нижний Новгород, Нижегородский журнал международных исследований, Осень-зима 2009, с. 46.

⁵³ Aron Shai, նշվ. աշխ., էջ 24:

⁵⁴ Yitzhak Shichor, Hide and Seek: Sino-Israeli Relations In Perspective, Israel Affaires, նշվ. աշխ., էջ 204:

հաստատման գործընթացն արագացվեց 1992 թ. փետրվարին Մոսկվայում կայանալիք համաժողովին Չինաստանի մասնակցության ապահովման անհրաժեշտությամբ պայմանավորված⁵⁵:

1992 թ. հունվարի 23-ին Իսրայելի արտգործնախարար Դավիդ Լեվին և Չինաստանի արտգործնախարար Ցիան Ցիչենը ՉԺՀ-ի և Իսրայելի միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման վերաբերյալ համատեղ հուշագիր ստորագրեցին՝ պաշտոնապես դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատելով երկու երկրների միջև: 1992 թ. Պեկինում բացվեց իսրայելական դեսպանատունը, իսկ 1994 թ. Իսրայելի հյուպատոսությունը բացվեց Շանհայում⁵⁶:

ՉԺՀ-ի և Իսրայելի միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումը նպաստեցին վերջինիս և ասիական տարածաշրջանի բազմաթիվ երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման գործընթացին: Իսրայելի հետ Արևելյան Ասիան և ընդհանրապես խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանը կապող ուղիղ չվերթները Թեյ-Ավիվի համար բացեցին աշխարհի ամենաարագ զարգացող տարածաշրջանը⁵⁷:

HARUTYUNYAN AGHAVNI (IOS)

CHINESE-ISRAELI CONTACTS BEFORE THE ESTABLISHMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS

Israel was one of the very first countries to officially recognize the PRC after the latter's founding in 1949. Israel was the first and, until 1956, the only country from the Middle East to recognize the People's Republic of China, even though the two countries did not exchange ambassadors until 1992. The two countries would have established diplomatic relations in the

⁵⁵ Yitzhak Shichor, Competence and Incompetence: The Political Economy of China's Relations with the Middle East, Asian Perspective, Vol. 30, No. 4, 2006, p. 60.

⁵⁶ About Sino-Israel Relations, China.org.cn, 07.09.2009; Chris Zambelis and Brandon Gentry, նշվ. աշխ., էջ 68:

⁵⁷ Yitzhak Shichor, Hide and Seek: Sino-Israeli Relations In Perspective, նշվ. աշխ., էջ 205:

early 1950s had Israel not been pressured by the United States and had China not readjusted its foreign policy following the Bandung Conference of Asian and African states. Establishing bilateral diplomatic ties, however, was complicated also by the Korean War. Chinese sentiments toward the Israeli government became noticeably hostile. This paralleled the severed ties of the Israeli and Soviet governments, and Chinese government more openly condemned Israel and Zionism in general. Beijing's historic support for the Palestinian nationalist cause delayed the development to the Sino-Israel relationship for nearly half a century.

Unofficial ties, however, were established by the Chinese and Israeli governments, regardless of global politics. Israel had secret arms relations with China from the mid-70s onwards. Following the Sino-Soviet split and China's 1979 establishment of diplomatic relations with the United States, China began to develop a series of secret, non-official ties with Israel.

The period between 1987-1991 saw significant strides forward in Sino-Israeli relations. 1987, in order to facilitate Israeli-Chinese economic relations, the Israeli Foreign Ministry decided to reopen its consulate in Hong Kong, which had closed in 1975. Hong Kong consulate would be used as the main point for diplomatic and economic contacts between Israel and China. The Foreign Ministers of the two countries held a secret meeting at the United Nations in 1987. The Israeli government enabled Beijing to circumvent U.S. and European military sanctions imposed following the 1989 Tiananmen Square crackdown. Most experts agree that arms sales and other military transactions lessened Chinese opposition toward Israel, led to a mitigation of hostile rhetoric, and eventually paved the way for normalization of relations. By 1990, both countries had unofficial missions in Beijing and Tel Aviv.

The collapse of the Soviet Union, China's push for modernization and its growing belief in Israel's ability to further this objective, the belief in the myth of the American Jewish lobby, strained relations with the Palestinians, and the 1991 Gulf War, when Israel was attacked by Iraqi Scud missiles and refrained from retaliation, all combined to serve as a catalyst for the normalization of ties between the two countries. One of the excuses used by Beijing to establish diplomatic relations with Israel was its supposed willingness to take an active part in settling the Arab-Israel conflict and the

Palestine problem. The timing was also meant to enable the Chinese to take part at the Moscow conference, held in late February 1992 just several days after Sino-Israeli diplomatic ties were established.

On January 23, 1990, Israeli Foreign Minister David Levy and Chinese Foreign Minister Qian Qichen signed Joint Communiqué on the Establishment of Diplomatic Relations between the People's Republic of China and Israel, officially establishing diplomatic relations between China and Israel. An Israeli Embassy was set up in Beijing in 1992, and in 1994 an Israeli Consulate was opened in Shanghai. High-level visits between China and Israel have frequently been exchanged since 1992 with the establishment of diplomatic relations.